

ZAČETKI SLOVENSKEGA SLOVARSTVA V 16. STOLETJU

Zavestno in veliko kulturno prizadevanje slovenskih protestantskih piscev v drugi polovici 16. stoletja (1550—1603) za pouk ter znanje slovenščine tako med preprostim ljudstvom kakor med tedanjimi višjimi stanovi je šlo že takoj sprva za tem, da bi bila pisana in tiskana slovenska beseda vsem bralcem čim bolj domača ter razumljiva. Pri stvarjanju slovenskega pismenstva se je Trubar dobro zavedal, kako težko je kaj takega doseči, kajti »slovenski jezik je sam na sebi reven in glede mnogih besed pomanjkljiv, ima tudi mnoga aequivoca, tj. besede z več pomeni, in se govori ne samo v eni deželi drugače kot v drugi, ampak pogosto v razdalji 2 do 3 milj, dà, često tudi v eni sami vasi drugače in različno v mnogih besedah in naglasih.«¹ Ta zavest in pa vsepovsodnja izločitev slovenščine iz zgolj nemških ali latinskih šol sta slovenske protestantske pisce naravnost prisilili, da pri svojem delu niso »lepih, glatkih, viffokih, kunftnih, nouih oli nefnanih beffed iskali, Temuch te gmainske Crainske preprofte befede, kateri ufaki dobri preprofti sloueniz lehku more faftopiti«,² kot je zapisal Trubar in še poudaril: »Zaradi tega sem ostal kar pri kmetiškem slovenskem jeziku, kakor se govori na Raščici, kjer sem se rodil. Nenavadnih in hrvatskih besed nisem hotel primešavati niti si novih izmišljati.«³

Vtem ko je bila Trubarjeva črnolična podoba svojedobne slovenščine navzven in v nedognani splošnosti dokaj pravšnja, je bila v bistvu vendar nepresodna in skažena. Trubar in drugi začetniki slovenskega pismenstva iz svojih omejenih okoliščin namreč nikakor niso mogli vseprek poznati in pravilno presoditi slovenskega jezika v celoti in v prvotnem nepokvarjenem jedru. Trubarju npr. tudi ni šlo pri njegovem pisanju toliko za lepo in čisto slovensko besedo, kolikor za duhá, resnico, pravo vero in sveto krščansko življenje, »sakai ta muzh fuetiga Euangelia inu nashe Isuelizhane, ne ftoy vlepah ofertnih beffedah.«⁴ Isto odločno mišljenje je povedal Trubar zlasti še v pismih z dne 8. in 10. marca 1560, ki ju je pisal wittenberškemu vojvodi Krištofu in somišljenikom v Ljubljani spričo neugodne jezikovne ocene njegovih knjig od nekega dunajskega cenzorja — »nemara je to doktor Scalichius«, je menil Trubar — ki je zavračal v njih nemčizme, kakor so npr. gnada, trošt, nuz, ajdi. Trubar je dal namreč vsem vedeti, »da hoče imeti za arbitre in sodnike samo Kranjce, Spodnještajerce, Korošce, Istrane in one iz Slovenske marke, ne pa Bezjake, Hrvate, Čehe ali Poljake . . . , kajti besede, ki jih on [= cenzor] zametava, razume in jih rabi na Gorenjskem in Dolenjskem, okrog Celja, Slovenjega Gradca tudi preprosti človek, ki ne zna nemški. Nočem staviti in tolmačiti nikakršen vfrok za vrhah, miloft za gnada, pomilofardye za miloft, pogublene oli lgublene za ferdamnene, vtifsania za trofht, prid za nuz, fhuiot za leben, dedina za erbfzhina, plazhi[l]ju za lon, glas za fhityma etc . . . ostati sem hotel pri preprostem kranjskem jeziku.«⁵

Neposrednim, glavnim vzrokom za takšno neuravnovešeno razmerje protestantskih piscev do slovenščine je prišel do živega že Jernej Kopitar, ko je zapisal, da je pri starih slovenskih piscih nepotrebno nemčevanje v besedah in skladnji, če že ne opravičljivo, pa vsaj razumljivo: V osmem ali desetem

letu je tak poznejši pisec zapustil domačo hišo in odšel v mesto, kjer je takrat prevladoval in gospodaril nemški živelj ne le v šolah, marveč kar nasploh. Slovenec s podeželja, kjer je bil izpostavljen sicer nekoliko manj nemškemu vplivu, že tako ni bil trdno zasidran v dobri slovenščini, v mestu pa je v danih okoliščinah moral podleči gospodarici Tevtoni.⁶ Ni čuda, da je vse to na veliko odsevalo v slovenskem pismenstvu. Res je, da so slovenski protestantski pisci in drugi za njimi pisali večji del nemčizmov v slovenščini čisto po nepotrebnem, a pisali so jih pod tedajšnjo neizogibno silo razmer, manj pa iz nepreudarne lagodnosti ali celo prav namerno.

Pozneje bomo navedli nekaj primerov, ki pričajo, da so se slovenski protestantski pisci sčasoma sicer zavedali slabosti, kot je omenjal pozneje Kopitar, bolj ali manj že sami, a se jih niso mogli rešiti. Mladi Sebastijan Krelj z Vipavskega je prvi očitno pokazal in povedal, da je spomislil »tudi na vezh nafhiga imena inu iesika Lüdy kijr fo okuli naf, Dolence, Iftriane, Vipavce. & c. Kateri fkoraj povfod zhihtfêhi flovenfki govore, kakòr mi po Kraniu in Korofhki deshe-li«, in da je zato treba pisati »nekar kakòr ôzhe vľaki v fvojï Vaffi alli Méftu imeti«. ⁷ Tudi vrh slovenskega protestantskega pismenstva, Dalmatinova Biblia iz l. 1584, ima v slovenščini marsikatero odliko pred drugimi deli slovenske protestantske književnosti.

Z doslejšnjimi ugotovitvami o slovenščini, ki je iz jezika, kakršen se je govoril predvsem med preprostimi, prehajala v knjižni jezik, hočemo zavriniti še nedavno ponavljana, na zunaj sicer »znanstveno dognana« mnenja (npr. vseučil. prof. Eberharda Kranzmayerja), ki po ne posebno prikritem ovinkarstvu hočejo povedati, da so se Slovenci že v zgodnjem srednjem veku mogli sporazumevati samó s pomočjo izposojenk iz nemščine ter iz drugih sosednjih obrobnihih jezikov; sam njihov jezik pa da je zmozel le najpreprostejše slovensko besedje. Nihče ne bo trdil in dokazoval, da Slovenci v tisoč letih od svoje naselitve do prve tiskane slovenske knjige l. 1550 v jezik niso prevzeli tudi tuje navlake; saj tak sposojevalni proces ni bil, v večji ali manjši meri, prihranjen nobenemu narodu v soseščini drugih. Nikomur pa zato ni prišlo na misel, da bi npr. Srbe, Madžare, a tudi Nemce same itn. ter njihov jezik hotel brisati iz seznama samobitnih narodov. Zaradi tistih jezikovnih nemčizmov v slovstvu do prve polovice 19. stoletja in še nekaj desetletij čez naj bi veljalo to le za Slovence! Trubar in drugi protestantski pisci so morali od danes na jutri čisto nepripravljeni in nepoučeni prevreči slovenščino iz vsakdanje rabe v pisano in tiskano pismenost in glede tega njihovo neizpodbitno veliko zasluženje niti do zdaj še ni prav ovrednoteno. Če kdo, je Kopitar odločno povedal⁸, v kakšnih okoliščinah so se znašli Trubar in drugi, ko so prišli v roko pero. Zato ni samo krivično, marveč je naravnost zlobno, če kakšen Kranzmayer zaradi njihovih in poznejših nemčizmov Slovencem in slovenščini posredno ali izrecno odreka narodno ter jezikovno samoniklost, jih ponižuje na nekak jezikovni odčesek drugega naroda, slovenščino pa celó vzporeja kar meni tebi nič z »vindišarskim« poganjkom nemščine.

Takih neznanstvenih podtikanj se morejo znebiti samó tisti, ki ne poznajo osnovnega razvoja slovenskega jezika in ne vedo za lepo slovensko besedo v brižinskih spomenikih, kjer je le sem pa tja kaj tujega.

* * *

Trubar je že v *Abecedariumu* l. 1550 na listu A^{III} v napisal v abecednem zaporedju 86 slovenskih besed: tu so poleg svetniških imen tudi besede kakor

doctor, elfha [= jelša], gofpodar, golob, Hyfha, hiter, hlad, hudoba, kruh, kafha, kurba, lulca [= ljuljka], norez, oflyza, prepelyza, voda, yadru, yug, yuterna. Besedam ni pripisan latinski ali nemški pomen. *Ta Trubarjeva »Imena« moramo imeti za zarodek zapisanega slovenskega besednega zaklada. V Abecedariumu l. 1555 je na listu A₂^v, A₃^r Trubar pomnožil »Imena« še za sedem besed, npr. Kreg, Rutiza, Vusta, Yok, a v tretji izdaji Abecedariuma l. 1566 je ostalo na listu A_{III}^r, v le 66 »Imen«, ki so večidel druga ko v Abecedariumu l. 1550 in 1555, npr. berizhka, cirkel, grecica [= gorčica = ogrščica?], hudizh, hudezhiza, mraula, nuzh, offelnik, ribizhka, fludi, terft, zhofitel.*

Otrozhia Biblia Sebastijana Krelja iz l. 1566 ima samó v slovenskem delu že prvi kratek latinsko-slovenski seznam 24 besed, Vocabula, na listu A₃^r, in sicer: Deus Bog, Coelum Nebo, Stella Svèsda, Luna Luna, Terra Semla, Vita Shivot, Mors Smèrt, Anima Dulha, Domus Hilha, Fäilia drushina, Vrbs Mefto, Ara Grad, Aqua Voda, Mare Morie, Homo zhlovik, Corpus Telo, Pater Ozha, Filius Syn, Mater Mati, Filia Hzhi, Vila Vaf, Regio Deshela, Rex kral, Regnum Kralevstvo.

Stvarjalci ter vodilne osebe slovenske protestantske Cerkve in tiska so sprevideli kmalu potem, ko so se lotili svojega dela, da je sama Kranjska preozko področje za njihovo veliko zamisel. Trubar želi milost, mir in vse dobro »vsem pobožnim kristjanom, ki prebivajo v deželi Kranjski, Spodnještajerski, Koroški, na Krasu, v Istri in v Slovenski marki, naj bodo kateregakoli stanu«,⁸ hkrati pa zagotavlja svoje bralce: »Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnil z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerec, Korošec, Kraševac, Istran, Dolenjec ali Bezzjak.«⁸ Pri teh naštevanjih je Trubar pač mislil vse Slovence z različnimi narečji. Z Bezzjak je menil Trubar kajkavce, tj. »Slavonce, ki jim sicer pravijo Bezzjaki; imajo skoro ogrske in hrvatske navade in lastnosti, se vedejo glede vere v vsem kakor Hrvati, le da bero njihovi duhovniki mašo latinski in da daleč romajo.«⁹ Kajkavci so cerkvenopravno spadali sicer vedno pod zagrebško škofijo, a glede jezika so jih imeli takrat za Slovence. Pojem Bezzjak, Bezzjaki pa že pri slovenskih protestantskih piscih ni bil enoten. Takó je npr. A. Bohorič pri naštevanju Slovanov zapisal, da je le-teh »na Spodnjem Štajerskem precejšnje število: tu se posebej nazivajo Slovence (po domače jim pravijo Bezzjaki)«. ¹⁰

Trubar, ki — kakor je sam povedal — ni »zna(l) hrvatski ne brati ne pisati«, ¹¹ se je zlasti trudil, da bi se razširil protestantski nauk s tiskom ne le med Slovenci, temveč v hrvaškem jeziku tudi pri Hrvatih. Med prvimi sadovi teh prizadevanj je bilo npr. hrvaško navodilo v Kreljevi *Otročji bibliji* l. 1566, ki ga je verjetno napisal Hrvat Matija Flacius Illyricus, vtem ko prejšnjih in poznejših samostojnih hrvaških protestantskih tiskov ne omenjamo. Podmena pa, »da je Trubar kojim slučajem i srećom došao na Rijeku u hrvatsku školu, naučio bi bio hrvatski i glagolicu, te zacijelo ne bi poslije pisao svojih knjiga slovenskim jezikom već hrvatskim. Tako bi on osnovao Hrvatima i Slovencima jednu literaturu, koja bi se možda i do dandanas održala«, ¹² ni utemeljena.

Po prej navedenih preskromnih Trubarjevih in Kreljevih posebnih zapisih nekaterih slovenskih besed je šele Jurij Dalmatin dodal v *Pentatevhu — Bibliji*, ki jo je natisnil l. 1578 J. Mandelc v Ljubljani — »na konzou en *Regishter*, vkaterim fo, sa Haruatou inu drugih Slouenou volo, nekotere Krainske inu druge beffede vnih iesik ftoalmazhene, de bodo lete, inu druge nashe Slouenske Buque bule saftopili«. ¹³ Na treh straneh je Dalmatin, verjetno že ob sodelovanju

A. Bohoriča, sestavil nekaj slovarček, kjer je 205 besed iz Biblije — Bučar, n. m. 202, je zapisal: »oko 200 večinom germanizovanih riječi dalmatinskohrvatskim riječima«! — »stolmačil« še za »druge Slovence« in Hrvate, npr.: Gaffa. Vliza, Gelu. Sholtu, Korba. Koshniza, Koshara, Lintuor. Posoy, Drakun, Malik. Kip, Idol, Boluan, Oftrupiti. Ozhemeriti, Part. Velum, Saslon ali Sastor, Opona, Plesfati. Raiati, Tanzati, Vahta. Strasha, Viroftuua, Vrshah. Vfrok. Zopra. Zhara itn. Ta sicer neznatni prvi slovenski slovarček je za presojo slovenskega jezika v 16. stoletju mimo svojega namenka važen predvsem zato, ker kaže, da bi bili slovenski protestantski pisci lahko pisali slovenščino večji del že brez nemčizmov, ko bi se bili mogli določno zavedeti svojega odgovornega dela, a čas za takšno že kar revolucionarno prebujenje in doumetje je bil še zelo daleč. Izpričuje pa nam prvi Dalmatinov *Regishter*, da so bile besede kakor npr. gasa, gel, pild, tancati, brez tadla, rinka, šnajcer, vahta, urzah, cagati itn. popolnoma nepotrebne, ker so že tedaj vedeli, da imamo zanje slovenske ali slovanske besede ulica, žolt, kip, plesati, brez prigovora, obročec, usekalnik, usekač, straža, vzrok, zdvojiti.

Adam Bohorič je svojemu abecedniku latinskega, nemškega in slovenskega jezika (*Elementale Labacense*) dodal še slovarček *Nomenclatura trium linguarum*, kjer je bila slovenščina prvič enakovredna latinščini in nemščini. Omenil je *Elementale* že V. Vodnik v *Geschichte des Herzogthums Krain* l. 1809, str. 45.¹⁴

Iz večletnega Bohoričevega sodelovanja pri slovenskih protestantskih tiskih, zlasti pri Dalmatinovih, predvsem pa še iz zapisniških opomb pri delu revizijske komisije za Dalmatinovo Biblio, kjer jo »kot najboljši Slovenec zelo veliko pomagal«,¹⁵ so nastale Bohoričeve *Arcticae horulae*.

Poleg latinsko pisanega predgovora v tej slovnici, ko »tja do naših prepoditeljev ga ni bilo slovenskega človeka, ki bi bil s tako vnemo in ljubeznijo pisal o svojem jeziku in rodu«,¹⁶ pa je glavni pomen zdaj izgubljenega Bohoričevega *Nomenclatorja* in njegove ohranjene slovnice v njunem lepem in bogatem slovenskem besednem zakladu. *Arcticae horulae* s svojimi *Exempla masculini, foeminini et neutri generis*, str. 48—63, ter *Verba primi, secundi et tertii ordinis* med str. 114—151, stvarjajo zares prvi pravi slovensko-latinsko-nemški slovar: tu je slovenščina nasproti latinščini in nemščini prvič na prvem, poudarjenem mestu, kar se potem do Pohlinovega *Besedisha* l. 1781 ni več zgodilo, če rokopisnega *Kranjskega besedišča pisanega* iz druge polovice 17. stol. ne upoštevamo. Poleg slovarko abecedno urejenega slovenskega besedja pa so še številni slovenski primeri in lepe rečenice med latinskim slovnicih besedilom prepolni žlahtnega slovenskega besednega zrnja, takó da nam je ohranjena v Bohoričevi slovnici, poleg tiskov samih, dokaj dobra podoba takratne začetne knjižne slovenščine.

Višek prizadevanj slovenskih protestantskih piscev za uspevanje slovenščine in njeno kolikor mogočo prilagoditev vsem slovenskim narečjem, takrat vštevši še kajkavsko, delno pa tudi Hrvatom, je *Biblia* Jurija Dalmatina. Dasi je slovenski prevod Biblije Dalmatinovo delo, so pa obrobne jezikovne opombe, zlasti pa »REGISTER Nekaterih besed, katere, Crajnki, Corofhki, Slovenki ali Bezjázhki, Hervázki, Dalmatinski, Iftrianski, ali Crafhki, se drugázhi govore«, najbrž plod vzajemnega dela članov preglednega odbora. Zares, Dalmatinova *Biblia* »po bogastvu izraza, preprostem, a vendar izklesanem in gladkem slogu predstavlja jezikovno umetnino, ki je dolgo nihče ni prekosal«. ¹⁶ Zavriniti pa

je treba nekdanje zmotno mnenje, češ da »se pri izdavanju Biblije ponajviše i opet pomišljalo na Hrvate«, ker za to niti nekaj obrobni opomb niti REGISTER, ki da »sadrži 650 hrvatskih riječi«, niso nikakršna opora.¹⁷

Dalmatinov »Register nekaterih besed« na koncu Biblije ima na 13 straneh, listi Cc₃^b — Dd₃^b, skupaj 755 iztočnic ali gesel. Slovenske narečne besede, ki se ločijo od »kranjskih«, so pač lahko prispevali posamezni člani revizijske komisije, iz slovenskega koroškega narečja, npr. predikanta Bernard Stainer in Janž Fašang, hrvaške izraze pa sta lahko povedala Matija Živčič in Janez Schweiger. Za »slovenske ali bezjačke« besede ni bilo v komisiji posebnih izvedencev, verjetno pa sta jih največ vedela Dalmatin in Bohorič, ki je po mnenju J. Riglerja (JiS XII, 104—106) sploh glavni avtor Registra. V stolpcu »slovenski ali bezjački« namreč niso samo besede iz kajkavskega narečja, marveč najdemo le-te tudi v slovenskih spodnještajerskih in prekmurskih narečjih. O »slovenskih ali bezjačkih« izrazih v Registru, ki so drugačni od hrvaških, je napisal že Jernej Kopitar v *Glagolita Clozianus* »Appendix tertia: fonus o Pseudocratorum interamnensium«, tj. Dodatek tretji: glas o pri nepravih Hrvatih v Medmurju, ki so jim za Jurija Dalmatina Kranjci rekali Bezjaki — Hos Georgii Dalmatini tempore (1550) Carnioli Besjacos vocabant.¹⁸

Hieronim Megiser je bil prvi, ki je na podlagi do zdaj obravnavanih raztresenih slovarskih drobcov v delih slovenskih protestantskih piscev kakor tudi njihovih spisov samih ter delno še po dokajšnjih ustnih virih postavil poleg treh starih jezikov slovenščino na vsem vidno mesto. Megiser je imel dovolj prilike, da se je s Slovenci in slovenščino seznanil na kraju samem, na Reki, kjer je živel nekaj časa s Khislovimi, pa še s hrvaščino. Kot zelo izobražen človek in humanist širokih razgledov, ki so mu bili jeziki in zgodovina posebno pri srcu, je od svojih 42 del napisal Megiser med prvimi nemško-latinsko-slovensko-italijanski slovar; z naslovom *Dictionarium quatuor linguarum* ga je natisnil l. 1592 v Gradcu Janez Faber.* Komaj po 42 letih obstajanja slovenske pismenosti, je Megiser s prvim obsežnejšim natisnjenim slovarjem potrdil pred domačini in tujim svetom veljavnost ter sloves slovenskega jezika. V slovarju je bila poleg že zdavnaj uveljavljene latinščine, nemščine in italijanščine prvič popolnoma enakovredno upoštevana tudi slovenščina z 8575 besedami. Čeprav je izčrpal Megiser za svoj besednjak skoraj docela slovensko in hrvaško besedje, ki ga je posebej zaznamenoval s Cr.[oatice], iz Registra v Dalmatinovi Bibliji in iz Bohoričeve slovnice, je vendar vknjižil v slovar tudi veliko slovenskih besed, ki jih je sam nabral zunaj jezika slovenskih protestantskih piscev. Takó Megiserjev slovar iz l. 1592 kakor njegov s slovenskimi besedami pomnoženi in izboljšani *Thesaurus Polyglottus*, ki ga je izdal l. 1603 v Frankfurtu ob Meni na 1583 straneh z več ko 8000 latinskimi gesli, sta bila zelo iskana in uporabljana pri slovenskih piscih 17. in 18. stoletja. Slovstveni zgodovinarji in Megiserjevi življenjepisci sicer poročajo, da je izšel drugi neizpremenjeni natis *Dictionarium* l. 1608 (Murko, n. m. 2₂ : 1603!)¹⁹ v Frankfurtu ob Meni, drugi, prav takó neizpremenjeni, natis *Thesaurusa* l. 1613 tudi ravno tam; vendar za to, da sta bili ti drugi izdaji res natisnjeni, niso navedeni nikjer dokazni izvodi ali podatki, le V. Dukat je zapisal, da je bila nova izdaja *Thesaurusa* v l. 1613

* Primerno veliki pomembnosti Megiserjevega *Dictionariuma* iz l. 1592 bo vsakogar, ki mu je pri srcu slovenski jezik, le-tega poznavanje in razvoj, razveselila novica, da je izšel *Dictionarium* l. 1967, v založbi Otona Harrassowitza v Wiesbadnu in v priredbi Annelies Lägroid iz Saarbrückna, v popolnem posnetku, a hkrati kot preobrnjen slovensko-nemško-latinski slovar z bogatimi jezikovnimi dopolnili in opombami.

»knjižarska dosjetka [= domislica], jer je knjiga ista, samo je nanovo štampan natpisni list i dodana mu bilješka »secunda editio« (Rad JAZU, knj. 231 (1925), str. 121).

Drugo izdajo — po prednjem tretjo — Dictionariuma iz l. 1592, ki je bila natisnjena l. 1744 v Celovcu, pa — natančno vzeto — nikakor ne moremo več imeti za Megiserjev slovar. Res so tudi v ta slovar, razen devetih, prevzete vse nemške iztočnice iz prve izdaje, a obseg slovarja l. 1744 je pomnožen za 450 strani in za 12.613 slovenskih besed, nekaj le-teh, ki so v slovarju l. 1592, pa je izpuščenih. Ureditev slovarja iz l. 1744 je povsem drugačna od one v l. 1592; glavni poudarek v slovarju l. 1744 so zlasti rečenice s slovenskim koroškim narečnim besedjem, ki ga prva izdaja sploh nima.²⁰ Posredno pa je Megiser tudi po tej izdaji zelo vplival še na slovenske slovarnike 18. in celó 19. stoletja. Jernej Kopitar se je npr. zanimal takó za Megiserjev Dictionarium iz l. 1592 in 1744, kakor tudi za Thesaurus Polyglottus, glede katerega je 23. januarja 1809 posebej pisal S. Zoisu v Ljubljano, da naj ga Vodnik po izvodu v Semeniški knjižnici v Ljubljani poblíže opiše v njegovi slovnici.²¹

Megiser je s slovarjema iz l. 1592 in 1603 kaj lepo in častno sklenil pre-pomembno dobo slovenskih protestantskih piscev, ki so v kratkem času pet-desetih let stvarjali skoraj iz nič Slovincem knjižni jezik. Kljub vsem pomanj-kljivostim je v Dalmatinovi Bibliji l. 1584, ki je postala temelj slovenske književ-nosti, bila slovenščina že takó dognana, da je moral še l. 1808 Kopitar zanosno zapisati: »O da, vrli Bohorič! Tebi in tvojim prijateljem se mora naš jezik za-hvaliti, da je takoj pri prvem pojavu prinesel s seboj tisto slovníčno pravilnost in doslednost, ki ju drugi jeziki še ne dosežejo po mnogih oblikovanih in spre-membah.«²² Četudi še z neprevejanim slovenskim besednim zakladom, sta Me-giserjeva slovarja vendarle nadvse dostojno in uspešno zaključila to veliko dobo v zgodovini Slovencev.

Žal, lepo začetega Megiserjevega slovarskega dela nihče ni nadaljeval; kajti ko bi ga bil, »bi bil kranjski leksikograf zajel kakor z mrežo vse jezikov-no bogastvo, nobena fraza se mu ne bi bila izmuznila! Naši slovenski bratje na vzhodu in jugu, ki nas imajo kar za že povsem ponemčene, in mi sami bi ostrmeli nad našim starim pododovanim bogastvom!«²³ Alasia da Sommaripa *Vocabolario Italiano e Schiauo* iz l. 1607 nikakor ni bil nadaljevanje začetega leksikografskega dela slovenskih protestantskih piscev. Drugi dobronamerno in z veliko vnemo ter skrbjo napisani slovenski besednjaki so ostali in so še dan-današnji le rokopisni, zakopani slovenski besedni zakladi. Da opomnimo na naj-važnejše: *Kranjsko besedishe pisano; Dictionarium latino-carniolanum vel carniolicum* (okrog l. 1680—1688) M. Kastelca; slovensko besedje — več ko 20.000 besed — ki ga je napisal na obrobja Dasypodijevega Dictionariuma iz l. 1592 Gregor Vorenc in le-tega obširni *Dictionarium Latino-Carniolicum*, oboje iz časa okrog l. 1695—1710; najzajetnejši *Dictionarium trilingue Latino-germanico-slavonicum, in posteriori parte Germanico-slavonico-latinum*, z več dodatki, p. Hipolita iz l. 1711—1712. Šele preurejena izdaja Megiserjevega slovarja iz l. 1592, ki je izšla l. 1744 v Celovcu, in potem Pohlinovo *Tu malu besedishe* l. 1781, sta začela po 152 in 189 letih drugo dobo tiskanih slovenskih slovarjev.

OPOMBE

¹ Trubar, Ta prvi deil tiga Noviga Testamenta. Tubingae 1557, A III v, B r — M. Rupel, Slovenski protestantski pisci (dalje M. Rupel). Ljubljana 1934, 20. — ² P. Trubar, Ta evangeli Svetiga Matevsha. 1555, Asr. — ³ P. Trubar, Ta prvi deil . . . C v — M. Rupel, 26. — ⁴ P. Trubar, Ta Evangeli Svetiga Matevsha, n. m. — ⁵ M. Rupel — B. Saria, Primus Truber. München 1965, 126—127. — ⁶ Grammatik der Slavischen

Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. Laibach 1808, 53—55. — ⁷ S. Krelj, POSTILLA SLOVENSKA. 1567, VI v VII r. — ⁸ P. Trubar, Ta prvi deil . . . A II r, C v — M. Rupel, 17.26. — ⁹ P. Trubar, Glagolski prvi del Novega Testamenta. 1562. Vorred. — B II v, B III r — M. Rupel, 58 — ¹⁰ A. Bohorič, Arcticae horulae. Witeberge 1584. Praefatio [15]; — M. Rupel, 228. — ¹¹ P. Trubar, Ta prvi deil . . . B r — M. Rupel, 20. — ¹² Fr. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. U Zagrebu 1910, 68. — ¹³ J. Dalmatin, Bible tu ie, vřiga Svetiga Pifma perui deil. U Lublani 1578. — ¹⁴ Fr. Kidrič, Bohoričev Elementale Labacense cum Nomenclatura. ČJKZ IV, 1, 128—130; V. Schmidt, Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju. Ljubljana 1955, 176,213. — ¹⁵ Fr. Kidrič, Dalmatin J., SBL I, 120. — ¹⁶ M. Rupel, XXXII, XXXVI. — ¹⁷ Fr. Bučar, n. m. 202. — ¹⁸ Vindobonae 1836, LXX — LXXI. — ¹⁹ M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. Prag und Heidelberg 1927. — ²⁰ J. Staběj, Iz zgodovine slovenskih slovarjev. JIS IX-1/1964, 68—72. — ²¹ Fr. Kidrič, Zoisova korespondenca 1808—1809. Ljubljana 1939, 132—133; — Grammatik der Slavischen Sprache . . . 1808, 435—438. — ²² Grammatik . . . , XL. — ²³ N. m., 56.

Zapiski, ocene in poročila

PREGLED RUSKE KNJIŽEVNOSTI DO GOGOLJA

Zgodovinski pregled ruske književnosti je literarna zgodovinarica Vera Brnčič zasnovala v treh knjigah. Tretja knjiga je izšla pri Mladinski založbi kot peti zvezek knjižnice Kozmos že leta 1962. Zdaj je pred nami prva: sistematični pregled ruske književnosti od vznika do romantike.*

Za slovenskega bralca in ljubitelja ruske književnosti je ta prva knjiga še posebej zanimiva: seznanja ga s književnim dogajanjem v obdobjih t. i. stare ruske književnosti (11.—17. st.), druge polovice sedemnajstega in osemnajstega stoletja. Avtoričin pregled je predvsem priročnik strokovnih informacij o glavnih obdobjih in strujah ruske književnosti do Gogolja, o najpomembnejših predstavnikih in delih tega časa. S tem pa seveda ne trdimo, da je avtorica napisala samo posebne vrste kritično bibliografijo; sam sociološki pristop h gradivu je zahteval bolj vsestransko obravnavo.

Vera Brnčič se v svojem pregledu ustavlja celo ob vprašanju periodizacije novejše ruske književnosti: zavrača v sovjetski literarni znanosti deloma še vedno aktualno periodizacijo, ki se naslanja na znano Leninovo delitev revolucionarnega gibanja na tri razdobja. S trditvijo, da je pri tej periodizaciji »najbolj nejasno prav vprašanje realizma kot literarne struje« (str. 116), opozarja na specifične zakonitosti književnosti kot posebnega področja duhovne nadstavbe. Vendar pri tem zaide v neko drugo skrajnost. Pri razmišljanju o najpomembnejših ustvarjalcih prve tretjine devetnajstega stoletja poudarja znano dejstvo, da velike ustvarjalce ne moremo ukleniti v meje ene same literarne struje. Da se tudi njej ne bi pripetilo kaj podobnega je sprejela precej shematično periodizacijo po desetletjih. Podobna periodizacija je npr. tudi v znani zgodovini ruske književnosti devetnajstega stoletja, ki jo je uredil D. N. Ovsjaniko-Kulikovski¹. Taka periodizacija sicer upošteva, da umetnosti kakega pesnika ne moremo enačiti z značajem in posebnostmi kakega obdobja in da umetniško delo ne more biti idealno utelešenje nadindividualnih umetnostnih potez, vendar hkrati zane-marja načelo, ki ga je lepo izrazil Benno von Wiese, da obdobja niso substance, ki bi jih lahko kvantitativno merili.² Če upoštevamo kot temeljno načelo vsake literarnozgodovinske periodizacije »prikaz človeka v književnosti«³ in s tem v zvezi stil, književne norme in težnje danega obdobja, bi npr. obdobje od leta 1820 pa do 40-ih let minulega stoletja lahko brez predsodkov imenovali »dobo romantike«, še posebej zato, ker rezultati raziskovanja literarnega dogajanja v tistem času zahtevajo tako oznako. Naj navedem nekaj dokazov.

Na začetku 20-ih let 19. stol. so nastale »južne« pesnitve A. S. Puškina, ki so afirmacija romantike v ruski književnosti. Za 40-a. leta pa ne bi navajal dejstva, da se šele takrat uveljavi naturalna šola, ampak bi navedel ugotovitve V. V. Vinogradova, ki nastanek realizma povezuje z diferenciacijo značajev v literarnih delih po razrednih, poklicnih in drugih jezikovnih posebnostih. V. V. Vinogradov ugotavlja, da Puškinov stil »ne sega daleč preko mej nacionalne norme knjižnojekovnega izraza, ki se

* Vera Brnčič, Ruska književnost do Gogolja, Kozmos XXIV, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1966.